

Др Филип Мирић¹, научни сарадник
Универзитет у Нишу
Правни факултет
Србија

ЗАСТАРЕЛОСТ КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Застарелост кривичног гоњења је један од основних института кривичног права. Она наступа протеком у закону одређеног временског периода, након чега престаје право државе на кажњавање (*ius puniendi*). У раду ће бити анализирани одредбе Казнителног (Криминалног) законика за Кнежевине Србије из 1860. године које се односе на застарелост кривичног гоњења. Такође, биће приказана и позитивноправна решења садржана у кривичном законодавству Републике Србије. На овај начин ће се сагледати развој овог важног института општег дела кривичног права.

Кључне речи: кривично право, застарелост, Кнежевина Србија

Уводне напомене

Право државе кривично гоњење и изрицање кривичних санкција учиниоцима кривичних дела није неограничено. Наиме, под одређеним условима држава губи право на кажњавање и тада долази до гашења кривичних санкција. Један од основа за гашење кривичних санкција је застарелост. Разлози за постојање института застарелости су пре свега криминално-политичке природе. Оправдање за његово постојање је у пропусту државе да, преко својих органа, предузме кривично гоњење или да изврши изречену кривичну санкцију. Наиме, након протекла одређеног рока који зависи од тежине извршеног кривичног дела или врсте и природе изречене кривичне санкције, држава губи своје право на кажњавање јер је протеком у закону одређеног рока легитимност њеног права на кажњавање доведена у питање. И сама потреба за кажњавањем и остваривањем сврхе кажњавања слаби током времена. За постојање института застарелости у кривичном праву, постоји и још један практичан разлог. Протеклом времена је све

¹ *filip@prafak.ni.ac.rs*; Filip Mirić, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

теже доказати учињено кривично дело. Постоје и неки аргументи против постојања застарелости (слаби генералну превенцију, противна је идеји праведности и ретрибуције) који у савременом кривичном праву све више губе на значају.² Уз извесна ограничења, у погледу незастаривости кривичног гоњења и извршења кривичних санкција због кривичних дела против човечности и других добара заштићена међународним правом, као и у случају изрицања казне доживотног затвора, као и за кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи, институт застарелости је применљив за сва остала кривична дела прописана позитивним законодавством Републике Србије.³

У кривичноправној теорији постоји неколико подела застарелости. Према времену од када почиње да тече рок застарелости, разликује се застарелост кривичног гоњења (аболиција) и застарелост извршења кривичних санкција, а према дејству застарелости, разликује се апсолутна и релативна застарелост.⁴ Релативна и апсолутна застарелост наступају протеком у закону одређеног рока од момента извршења кривичног дела.

Застарелост кривичног гоњења представља престанак овлашћења државни органи да предузму кривично гоњење, услед протеча законом одређеног времена од дана извршења кривичног дела. У овом случају се не води кривични поступак и не изриче пресуда, те се извршилац овог кривичног дела не сматра осуђиваним лицем. Због тога ова врста застарелости има најшире дејство у кривичном праву.⁵ О застарелости кривичног гоњења надлежни државни органи воде рачуна по службеној дужности.

За потребе овог рада биће анализиран институт застарелости кривичног гоњења. У раду ће бити анализирани одредбе Казнителног (Криминалног) законика за Кнежевине Србије из 1860. године које се односе на застарелост кривичног гоњења. Такође, биће приказана и позитивноправна решења садржана у кривичном законодавству Србије. На овај начин ће се сагледати развој овог важног института општег дела кривичног права.

Застарелост кривичног гоњења према одредбама Казнителног (Криминалног) законика Кнежевине Србије из 1860. године

Кривични законик Кнежевине Србија – Казнителни (Криминални) законик за Књажество Србију из 1860. године представља један од најважнијих

² Зоран Стојановић, *Кривично право – општи део*, Службени гласник, Београд, 2000, стр. 332.

³ Кривични законик (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, у даљем тексту: КЗ).

⁴ Драган Јовашевић, *Кривично право – општи део*, Номос, Београд, 2006, стр. 281–282.

⁵ Драган Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 139.

правних докумената бивше Кнежевине, а касније Краљевине Србије.⁶ Реч је о првом потпуном српском кривичном закону донетом по узору на пруски Кривични законик из 1851. године.⁷ Овај законик је, уз бројне измене и допуне важио до 1929. године, односно до ступања на снагу Кривичног законика Краљевине Југославије, 1930. године.⁸ Овим законом су прописане три врсте кривичних дела: злочини, преступи и иступи. Карактеристичан је и по томе што прописује следеће врсте казни: смртна, новчана казна, лишење звања, забрана вршења одређене делатности, за злочине и преступе, одузимање ствари и протеривање. Казна лишења слободе је прописана у три облика: робија, заточење и затвор.⁹

У погледу застарелости кривичног гоњења прописана су посебна правила. Злочин и преступ суд неће истраживати, ни кривца казнити кад застари. Злочин за који закон предвиђа смрт застарева кад му прође тридесет година. Злочин за који закон прописује робију или заточење више од десет година, застарева кад прође двадесет година, а сваки други злочин застарева кад прође десет година. Сваки преступ застарева кад прође пет година (§74. КЗКС). Злочин и преступ почињу застаревати од дана кад се учине, а ако су злочин и преступ остали у покушају, почињу застаревати од дана кад је почињено последње дело којим је злочин или преступ покушан; а сматра се да је застарео чим наступи последњи дан за застарелост одређеног времена (рока, *йрим. ауи*).

Продужени злочини или преступи тј. они који трају више дана, почињу застаревати од дана када се последње дело учини, а злочини који једнако трају од дана кад престану (§75. КЗКС). Законодавац је на овај начин прописао рок застарелости гоњења у случају извршења продуженог кривичног дела.

Дела која се само ислеђују по тужби појединих људи којих се тичу, застаревају када им прође десет година, ако су злочини, а ако су преступи, кад прође пет година; али ће она и пре него што прође ово време застарити ако се не тужи онај кога се тиче за годину дана откако се дозна за злочин или за кривца. Када има више појединих људи, који овако могу тужити кривца, па га који од њих не тужи за годину дана од како дозна за учињено му зло дело и за кривца, злочинство и преступ неће застарити и за друге којима није прошла година дана од кад су за њега сазнали (§76. КЗКС). Ова одредба регулише застарелост кривичног гоњења за кривична дела која се гоне по приватној тужби.

⁶ Филип Мирић, „Смртна казна у Казнителном (Криминалном) закону за Књажество Србију”, *Пешчаник*, год. 15, бр. 15, 2017, стр. 262.

⁷ Казнителни законик Кнежевине Србије доступан на адреси: <http://www.smrtnakazna.rs/Portals/0/SrbijaPropisi/Kaznitelni%20zakonik%201860.pdf>, у даљем тексту: КЗКС, приступ 03. 02. 2023.

⁸ Слободанка Константиновић-Вилић и Миомира. Костић, *Извршење казни и других кривичних санкција у Рейублици Србији*, Свен, Ниш, 2006, стр. 12.

⁹ Даница Васиљевић-Продановић, *Основи ѡенологије*, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2022, стр. 90.

У КЗКС је прописано и на који начин се прекида застарелост кривичног гоњења. Наиме, застарелост се прекида када за злочин или преступ полицијска власт или појединац кога се тиче, тужи кривца суду и кад год за исти злочин или преступ полицијска власт или суд предузме радње против кривца, усмерене на то да се он ухвати или затвори ако се то догоди пре него што прође време које је по §74 и 76. одређено као рок застарелости. Интересантно је да када се само сазна да је дело извршено, а не означи се осумњичени („кривац” у КЗРС) застарелост („застарењ”) се не прекида (§77. КЗКС).

Када дође до прекида застарелости она тече изнова од дана када буде поднета тужба, па по њој се не поступа или од дана када је прекинуто последње дело које ради истраживања учини суд или друга власт (§78. КЗКС). Чланом §79 и §80. КЗКС је прописан рок застарелости извршења пресуде које се заправо односи на рок застарелости извршења кривичних санкција, у савременом значењу овог института општег дела кривичног права.

Интересантно је да приликом одређивања рока за накнаду штете учињене злочиним или преступом КЗКС упућује на одговарајуће одредбе грађанског законика (§81. КЗКС).

Термини коришћени у КЗКС су у складу са правном терминологијом која се користила у Србији у XIX веку, у време доношења овог правног акта, будући да је у време доношења овог законика у званичној употреби у Кнежевини Србији био славеносрпски језик.¹⁰ Приликом приказа релевантних одредби, настојали смо да очувамо дух времена, уз минимална ортографска прилагођавања, тамо где је то било неопходно. У наставку рада ће бити више речи о застарелости кривичног гоњења у кривичном законодавству Републике Србије.

Застарелост кривичног гоњења у кривичном законодавству Републике Србије

Када је реч о застарелости кривичног гоњења у кривичном праву Републике Србије, треба истаћи да позитивна законска решења следе савремене тенденције у овој области. Рок застарелости кривичног гоњења почиње тећи од момента извршења кривичног дела. Ако је реч о кривичним делима нечињења, рокови застарелости почињу тећи од момента када је пропуштена обавеза чињења.¹¹ У односу на рокове застарелости кривичног гоњења важе следећа правила:

Ако у Кривичном законнику није другачије одређено, кривично гоњење не може се предузети кад протекне:

¹⁰ Филип Мирић, „Смртна казна у Казнителном (Криминалном) законнику за Књажество Србију”, стр. 262.

¹¹ Љубиша Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, 2006, стр. 311.

- 1) двадесет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко петнаест година;
- 2) петнаест година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко десет година;
- 3) десет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко пет година;
- 4) пет година од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко три године;
- 5) три године од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко једне године;
- 6) две године од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора до једне године или новчана казна (§103. КЗ).

Приликом рачунања рокова, посматра се посебан максимум казне за конкретно кривично дело. У вези са започињањем рока застарелости кривичног гоњења, веома је интересантна ситуација код продуженог, колективног и трајног кривичног дела. Код продуженог кривичног дела, реч је о правној конструкцији више кривичних дела у једно, с тим што кривична дела која улазе у састав продуженог кривичног дела могу бити извршена у различитим временским периодима, у ком случају застарелост кривичног гоњења почиње да тече од момента извршења последњег кривичног дела које је обухваћено продуженим кривичним делом. То важи и за колективно кривично дело. Код трајних кривичних дела (попут противправног лишења слободе), радњом извршења сматра се време док противправно стање траје, па и рок застарелости кривичног гоњења почиње да тече од момента престанка тог стања (престанка последице). Ако је реч о правом стицају кривичних дела, рокови застарелости кривичног гоњења утврђују се посебно за свако кривично дело које је извршено у стицају. И коначно, код кривичних дела квалификованих тежом последицом, рок застарелости се одређује према казни прописаној за квалификовани облик извршеног кривичног дела.¹²

Застарелост кривичног гоњења почиње од дана кад је кривично дело извршено. Уколико последица кривичног дела наступи касније, застарелост кривичног гоњења почиње од дана када је последица наступила. Застарелост не тече за време за које се гоњење не може отпочети или наставити. Застарелост се прекида сваком процесном радњом која се предузима ради откривања кривичног дела или ради откривања и гоњења учиниоца због учињеног кривичног дела. Застарелост се прекида и кад учинилац у време док тече рок застарелости учини исто тако тешко или теже кривичног дело. Сваким прекидом застарелост почиње поново да тече (§104. КЗ). Рокови прописани у КЗ за застарелост кривичног гоњења су релативни и њиховим протеком наступа релативна застарелост кривичног гоњења, која је значајна само ако протек овог рока није прекинут

¹² Исто, 311–312.

процесним радњама надлежних државних органа усмерених на процесуирање извршиоца конкретног кривичног дела. У случају прекида застарелости, време које је до тада протекло се не рачуна у рок застарелости, он почиње тећи изнова сваком предузетом радњом. У судској пракси се често поставља и практично питање које су то радње које прекидају ток застарелости. У ове радње спадају: подношење захтева за спровођење истраге, односно предлога за предузимање одређених истражних радњи јавног тужиоца (не и кривичне пријаве или захтеви за прикупљање потребних обавештења која тужилац упућује полицији и другим органима), подношење приватне тужбе, преузимање кривичног гоњења од стране оштећеног, подношење оптужних аката, те процесне радње које се према окривљеном предузимају током истраге или у каснијим фазама поступка (вештачења, увиђаји, саслушање окривљеног, испитивање сведока). Не прекидају застарелост радње које нису уперене према одређеном окривљеном, већ према непознатом лицу. У случају када је наступила застарелост кривичног гоњења, јавни тужилац ће одбацити кривичну пријаву, односно у случају да је кривични поступак покренут поступајући суд ће донети решење о обустави кривичног поступка, или одбијајућу пресуду, а тако ће поступити и другостепени суд приликом разматрања жалбе, уколико застарелост наступи након изрицања првостепене пресуде, а пре доношења другостепене пресуде.¹³

Застарелост кривичног гоњења настаје у сваком случају кад протекне двоструко време које се по закону тражи за застарелост кривичног гоњења (§103. КЗ). У овом случају, реч је о наступању апсолутне застарелости кривичног гоњења, што за последицу има да се кривично гоњење не може предузети. Као што је раније речено од овог правила постоје и изузеци. Наиме, кривично гоњење и извршење кривичних санкција не застаревају за кривична дела предвиђена одредбама чланова 370. до 375. КЗ (кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом), за кривична дела за које је прописана казна доживотног затвора, као ни за кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи (§108. КЗ). Овде је реч о најтежим кривичним делима и најтежим облицима кривичних дела. Незастаривост кривичног гоњења и извршења кривичних санкција за ова кривична дела, оправдава се и друштвеном и правном осудом која је нужна последица њиховог извршења.

¹³ Смиљка Јефтовић, „Застарелост у кривичном поступку чл. 103–108. Кривичног законика”, *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09.

Закључак

Застарелост кривичног гоњења је облик застарелости са најширим дејством у кривичном праву. Будући да се у случају наступања ове застарелости (која може бити апсолутна и релативна), не води кривични поступак, извршилац кривичног дела се сматра неосуђиваним лицем. Постојање застарелости показује да право државе на кажњавање учинилаца кривичних дела није неограничено. Овај институт има веома дугу правну традицију, те се може наћи и у Казнителном (Криминалном) законнику Кнежевине Србије из 1860. године. Иако су решења из поменутог правног акта, веома слична позитивним решењима садржаним у Кривичном законнику Републике Србије и одражавају суштину овог правног института, постоје и одређене разлике. Наиме, Казнителним законником Кнежевине Србије, није прописана разлика између апсолутне и релативне застарелости кривичног гоњења. Постоје и разлике у погледу коришћене правне терминологије, што је нужна последица разлике у језику која је настала током времена и званичне употребе славеносрпског језика.

Као што је већ речено, најзначајнија последица застарелости кривичног гоњења је да се њеним наступањем кривично гоњење према учиниоцу кривичног дела не може предузети. Ипак домаћај примене овог облика застарелости у кривичном праву није неограничен. Наиме, позитивним кривичним законодавством Републике Србије прописана је незастаривост кривичног гоњења и извршења кривичних санкција за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, за кривична дела за која се може изрећи казна доживотног затвора и за кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи. Ради се о најтежим кривичним делима и најтежим облицима кривичних дела. Незастаривост кривичног гоњења и извршења кривичних санкција за ова кривична дела, оправдава се и друштвеном и правном осудом која је нужна последица њиховог извршења.

У правној теорији постоје и схватања против постојања застарелости кривичног гоњења која се односе на слабљење генералне превенције и немогућност остваривања правде и сврхе кажњавања. У савременом кривичном праву ови аргументи губе на значају јер постојање овог института кривичног права управо усмерава правосудне органе да активније учествују у расветљењу конкретне кривичне ствари и процесуирању извршилаца кривичних дела.

Литература

- Васиљевић-Продановић, Даница. *Основи пѐнолоѝије*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 2022.
- Јефтовић, Смиљка. „Застарелост у кривичном поступку чл. 103–108. Кривичног законика”. *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09.
- Јовашевић, Драган. *Кривично право – оѝиѝи гео*. Београд: Номос, 2006.
- Јовашевић Драган. *Лексикон кривичноѝ права*. Београд: Службени гласник, 2006.
- Казнителни законик Кнежевине Србије. Доступан на адреси: <http://www.smrtnakazna.rs/Portals/0/SrbijaPropisi/Kaznitelni%20zakonik%201860.pdf>.
- Константиновић-Вилић, Слободанка, и Миомира Костић. *Извршење казни и друѝих кривичних санкција у Рѝублици Србији*. Ниш: Свен, 2006.
- Кривични законик. *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014. 94/2016, 35/2019.
- Лазаревић, Љубиша. *Коментѝар Кривичноѝ законика Рѝублике Србије*. Београд: Савремена администрација, 2006.
- Мирић, Филип. „Смртна казна у Казнителном (Криминалном) законуку за Књажество Србију”. *Пеѝчаник*, год. 15, бр. 15, 2017, 261–266.
- Стојановић, Зоран. *Кривичноѝ право – оѝиѝи гео*. Београд: Службени гласник, 2000.